

KAVSAR TURDIYEVA SHE'RLARIDA FOLKLORIZMLARNING NAMOYON BO'LISHI

N.Xudoyberdiyeva¹

Mas'ul muallif: Xudoyberdiyeva N.O., Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi.

Accepted: 11 Sentabr 2026

Published: 11 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC-BY-4.0) license.

Iqtibos uchun: Xudoyberdiyeva, N. KAVSAR TURDIYEVA SHE'RLARIDA FOLKLORIZMLARNING NAMOYON BO'LISHI / N. Xudoyberdiyeva // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 9, № 1. — B. 130–132.

1. Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Kavsar Turdiyeva she'riyatida folklORIZMLARNING namoyon bo'lish xususiyatlari tahlil etiladi. Shoir ijodida folklor an'analarning leksik-obrazli, janriy-informatsion va kompozitsion ko'rinishlari tadqiq qilinib, xalq og'zaki ijodiga xos parallelizm, takror, maqol-matal transformatsiyasi, qo'shiq ohangi hamda arxaik timsollarning badiiy-estetik vazifalari ochib beriladi. Folklor unsurlarining shoiraning individual poetik uslubiga singish mexanizmlari nazariy manbalar asosida yoritiladi. Tadqiqotda o'zbek, rus va jahon folklorshunosligi vakillarining qarashlari qiyosiy tahlil tamoyili asosida qo'llanadi. Tahlil natijasida Kavsar Turdiyeva she'riyatida folklORIZMLAR oddiy badiiy bezak emas, balki lirik mazmunni shakllantiruvchi, milliy xotirani ifodalovchi va individual poetik tafakkurni boyituvchi muhim estetik vosita ekanligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: folklORIZM, parallelizm, maqol-matal, paremiya, obraz-timsol, arxetip, intertekst, xalq qo'shig'i, takror, poetik an'ana.

ПРОЯВЛЕНИЕ ФOLKLORIZМОВ В СТИХОТВОРЕНИЯХ КАВСАР ТУРДИЕВОЙ

Аннотация. В статье анализируются особенности проявления фольклоризма в поэзии Кавсар Турдиевой. Исследуются лексико-образные, жанрово-интонационные и композиционные формы фольклоризма, а также художественно-эстетические функции параллелизма, повтора, трансформации пословиц и поговорок, песенной интонации и архаических символов. На основе теоретических источников рассматриваются механизмы творческого усвоения фольклорной традиции индивидуальным авторским стилем. В исследовании используются сравнительно-сопоставительные подходы отечественной, русской и мировой фольклористики. Обосновывается положение о том, что фольклоризм в поэзии Кавсар Турдиевой выступает не только как средство художественной выразительности, но и как важный механизм формирования лирического содержания, национальной памяти и индивидуального поэтического мышления.

Ключевые слова: фольклоризм, параллелизм, паремия, образ-символ, архетип, интертекст, песенная интонация, повтор, поэтическая традиция.

THE MANIFESTATION OF FOLKLORISMS IN THE POETRY OF KAVSAR TURDIYEVA

Abstract. This article examines the forms and functions of folklorism in the poetry of Kavsar Turdiyeva. Particular attention is paid to lexical-imagery, generic-intentional, and compositional manifestations of folklorism, including parallelism, repetition, proverb transformation, song intonation, and archaic symbols. The study explores the ways in which folklore traditions are creatively assimilated into the poet's individual artistic style. Theoretical approaches developed in Uzbek, Russian, and international folklore studies are applied comparatively. The analysis demonstrates that folklorism in Kavsar Turdiyeva's poetry functions not merely as an ornamental device, but as an essential mechanism for constructing lyrical meaning, expressing collective cultural memory, and enriching individual poetic consciousness.

Keywords: folklorism, parallelism, paremia, symbolic image, archetype, intertext, song intonation, repetition, poetic tradition.

Kirish. Zamonaviy o'zbek adabiyotida folklor va yozma adabiyot munosabati badiiy tafakkurning muhim masalalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Xalq og'zaki ijodining poetik imkoniyatlaridan foydalanish, folklor obrazlari, janrlari, motivlari, maqol va matallari, qo'shiq hamda marosim an'analari individual ijodiy qayta ishlash yozma adabiyot taraqqiyotining turli bosqichlarida kuzatiladi. Ayniqsa, bolalar adabiyotida xalqona tafakkur, og'zaki ijodga xos ohangdorlik, takror, parallelizm va obrazlilikning qo'llanishi alohida ahamiyat kasb etadi.

Kavsar Turdiyeva she'riyati ana shunday an'ana va individual ijodiy tafakkur uyg'unligi nuqtayi nazaridan e'tiborga loyiqdir. Shoir ijodida xalq og'zaki ijodining ayrim poetik shakllari bevosita takrorlanmaydi, balki zamonaviy badiiy tafakkur bilan qayta ishlanib, yangi mazmuniy-estetik vazifani bajaradi. Shu jihatdan folklORIZMNI faqat folklor matnididan olingan tayyor parcha yoki iqtibos sifatida emas, balki an'anaviy tafakkur, obraz

va poetik qoliplarning muallif ijodida ijodiy qayta shakllanishi sifatida o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Folklorizm tushunchasi folklor an'alarining yozma adabiyotdagi badiiy o'zlashtirilishi bilan bog'liq. B. Sarimsoqov folklor birliklarining semantik yadrosi va muayyan kontekst bilan munosabatini alohida ta'kidlaydi. T. Mirzayev esa o'zbek xalq og'zaki ijodining janriy va poetik xususiyatlarini yoritib, xalq lirikasiga xos parallelizm, takror va ohangdorlikning badiiy vazifalariga e'tibor qaratadi.

V.Y. Propp folklor asarlarining kompozitsion tuzilishi va funksional izchilligini tadqiq etar ekan, folklor matnlarining muayyan poetik qonuniyatlar asosida shakllanishini ko'rsatadi. A. Dundes folklori madaniyatning muhim ifoda shakli sifatida talqin qilib, folklor obrazlari va ramzlari orqali xalqning ijtimoiy-madaniy tajribasi aks etishini qayd etadi. B. N. Putilov folklori nafaqat matnlar majmui, balki an'anaviy tafakkur va madaniy xotira shakli sifatida ko'rib chiqadi. E. M. Meletinskiyning mifopoetik qarashlari esa arxetipik obrazlarning badiiy tafakkurdagi davomiylikni anglash imkonini beradi.

Mazkur nazariy qarashlarga tayangan holda Kavsar Turdiyeva she'riyatidagi folklorizmlarni leksik-obrazli, janriy-intonatsion va kompozitsion jihatlardan tadqiq etish mumkin.

Kavsar Turdiyeva she'riyatida folklorizmning muhim ko'rinishlaridan biri leksik-obrazli qatlamda namoyon bo'ladi. Shoir xalq tilida qadimdan shakllangan obrazli birliklar, xalqona iboralar, maqol-matallarga xos semantik qoliplar va an'anaviy timsollardan foydalanib, ularni yangi poetik kontekstga olib kiradi.

O'zbek folklorida maqol va matallar xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasini qisqa va obrazli shaklda ifodalovchi paremiologik birliklar hisoblanadi. Yozma adabiyotda esa bunday birliklar ko'pincha to'liq holda takrorlanmaydi. Ularning ayrim qismlari, obrazlari yoki semantik yadrosi muallif tomonidan qayta ishlanadi. Natijada an'anaviy mazmun yangi kontekstda boshqa ma'no qirralarini hosil qiladi.

Kavsar Turdiyeva poetikasida "qo'ni-qo'shni", "yelkadosh", "yo'l", "suv", "ko'z yoshi" singari xalqona tasavvur bilan bog'liq birliklar muayyan obrazlilikni yuzaga keltiradi. Bunday birliklarning mazmuni faqat lug'aviy ma'no bilan cheklanib qolmaydi. Ular kontekst ta'sirida insoniy munosabat, yaqinlik, ayriliq, xotira, harakat va kechinma kabi ma'nolarni ifodalovchi poetik vositaga aylanadi.

B. Sarimsoqov ta'kidlagan "semantik yadro + kontekst" tamoyili aynan shu hodisani tushuntirishga imkon beradi. An'anaviy folklor birligining asosiy semantik mazmuni saqlangan holda, uning yangi poetik kontekstdagi funksiyasi kengayadi. Demak, folklorizm bu jarayonda tayyor shaklning oddiy takrori emas, balki ijodiy qayta ma'nolanish natijasi sifatida yuzaga keladi.

Kavsar Turdiyeva she'rlarida folklorizmning yana bir muhim ko'rinishi xalq qo'shiqlariga xos poetik va intonatsion xususiyatlarning qo'llanishida kuzatiladi. Xalq qo'shiqlarining asosiy belgilaridan bo'lgan takror, parallelizm, qisqa sintaktik qurilmalar, ohangdorlik va ritmik qaytariqlar yozma she'riyatda ham o'ziga xos estetik vazifa bajaradi. "Ayajonim allasi" she'rida shoir xalq og'zaki ijodidagi alla janrining nomi va asosiy poetik belgilarini bevosita saqlagan:

"Alla, alla, allajon, Uyqung kelsin, bolajon. Beshigingni allalar, Yulduzchalar – bolalar. Alla aytar oymomo, Oq shu'la-ga boy momo..."

"Ko'zlaring qoramunchoq, O'sib ulg'ay, qo'zichoq. Seni asrasin doim, Panohida Xudoyim. Alla, alla, allajon. Shirin uxla, bolajon!"

Ushbu she'rda folklorizm janriy shaklda namoyon bo'lgan. Folklordagi "Alla" janrining murojaat, takror, beshik, uyqu, bola, duo va himoya motivlari saqlangan. Ayniqsa, "alla, alla" takrori xalq allalariga xos intonatsion-poetik belgining yozma she'riyatdagi davomidir. Shu bois bu namunani janriy + intonatsion + kompozitsion folklorizmning birgalikdagi ko'rinishi sifatida tahlil qilish mumkin.

Parallelizm xalq lirikasining qadimiy va samarali poetik vositalaridan biridir. Unda ikki yoki undan ortiq obraz, hodisa yoki holat o'zaro parallel qo'yilib, ular o'rtasidagi mazmuniy yaqinlik yoki qarama-qarshilik kuchaytiriladi. Kavsar Turdiyeva poetikasida tabiat hodisalari bilan inson ruhiyati o'rtasidagi parallel munosabatlar ana shunday usulda yuzaga keladi. Masalan, suv – yo'l – ko'z yoshi kabi obrazlar tizimida harakat, oqim va kechinma o'rtasida semantik bog'lanish hosil bo'ladi. Suvning oqishi, yo'lning davomiylik va ko'z yoshining harakati bir-biriga yaqinlashtirilib, insonning ichki kechinmasi tabiiy harakat bilan uyg'unlashtiriladi. Bu esa xalq qo'shiqlariga xos obrazlarning zamonaviy lirik tafakkur doirasida qayta ishlanganini ko'rsatadi. "Haqiqat ko'chasi" she'rida shoir maqolni to'g'ridan-to'g'ri tilga oladi:

"Bilasiz shunday maqol, Azal-azallardan bor. Egilsa ham haqiqat, Sinmas, sinmaydi faqat. Ko'cham – botir, yengilmas, Unda haq so'z egilmas."

Ushbu she'rda an'anaviy paremiologik mazmun she'rga tayyor holda oddiy ko'chirilmagan. Shoir "haqiqat egilsa ham sinmaydi" mazmunini poetik kontekstga olib kirib, uni "Haqiqat ko'chasi" obraziga aylantirgan. Demak, bunda maqol-matalning kontekstual transformatsiyasi kuzatiladi.

Takror ham shoiraning poetik uslubida folklor an'alarini yuzaga chiqaruvchi muhim vositalardan biridir. Xalq qo'shiqlaridagi qaytariqlar singari ayrim so'z yoki sintaktik birliklarning takrorlanishi ritmik yaxlitlikni ta'minlab, lirik kechinmaning kuchayishiga xizmat qiladi.

Folklorizm faqat alohida so'z, obraz yoki iboralarda emas, balki badiiy asarning kompozitsion qurilishida ham namoyon bo'lishi mumkin. Xalq og'zaki ijodiga xos takroriy qurilish, boshlang'ich motivga qaytish, halqasimon tuzilish va qaytariqlar yozma she'riyatda kompozitsion folklorizmning ko'rinishlarini tashkil etadi.

Kavsar Turdiyeva she'rlarida takror ayrim hollarda kompozitsion vazifani bajaradi. She'rning boshida berilgan obraz yoki fikrning yakunda qayta namoyon bo'lishi matnning ichki yaxlitligini ta'minlaydi. Bunda takror oddiy stilistik vosita emas, balki poetik mazmunni mustahkamlovchi strukturaviy unsurga aylanadi.

Kavsar Turdiyeva poetikasida oy, shamol, tuproq, urug', suv kabi tabiat bilan bog'liq obrazlar ham muhim folklor-mifologik qatlamni hosil qiladi. Bunday obrazlar faqat tabiiy hodisani ifodalab qolmay, inson hayoti, xotira, avlodlar davomiyligi, tug'ilish va yangilanish kabi universal tushunchalarni anglatishi mumkin.

E. M. Meletinskiy mifopoetik tafakkurda arxetipik obrazlarning davriy va madaniy davomiyligiga alohida e'tibor beradi. Arxetipik obrazlarning muhim xususiyati shundaki, ular individual tajribani umumiy va universal mazmun bilan bog'laydi.

Kavsar Turdiyeva she'riyatida tabiat obrazlarining inson ruhiyati bilan parallel qo'yilishi ham ana shu xususiyat bilan izohlanadi. Masalan, suv oqim va yangilanishni, tuproq hayot va ildizni, urug' esa davomiylilik va kelajakni anglatishi mumkin. Oy va shamol singari timsollar esa vaqt, xotira va ruhiy harakat tushunchalarini kengaytiruvchi poetik belgilar sifatida faoliyat ko'rsatadi.

Shu tariqa arxetipik obraz folklor an'anasidan kelib chiqqan holda individual mualliflik mazmunini ham yuzaga chiqaradi.

Tahlil natijalari Kavsar Turdiyeva she'riyatidagi folklorizmlarni birgina folklor obrazlarining qo'llanishi bilan chegaralab bo'lmazligini ko'rsatadi. Folklor unsurlari shoiraning poetik tizimiga bir necha bosqichda singdirilgan: leksik-obrazli, janriy-intonatsion va kompozitsion darajalarda.

Birinchi darajada folklorizm maqol-matal, xalqona ibora, an'anaviy obraz va ramzlar orqali namoyon bo'ladi. Ikkinchi darajada xalq qo'shiqlariga xos parallelizm, takror, ritm va ohangdorlik faol ishlatiladi. Uchinchi darajada esa folklor poetikasining kompozitsion tamoyillari — qaytariq, halqasimon qurilish, motivlarning takroriy rivoji kabi xususiyatlar namoyon bo'ladi. Mazkur darajalar bir-biridan ajralgan holda emas, balki o'zaro bog'liq tarzda faoliyat ko'rsatadi. Masalan, biror an'anaviy obraz takroriy ravishda qo'llanishi mumkin; bu takror esa nafaqat obrazning semantik yukini kuchaytiradi, balki she'rning ritmik va kompozitsion yaxlitligini ham ta'minlaydi. Natijada bitta folklor unsuri bir vaqtning o'zida semantik, intonatsion va kompozitsion vazifani bajarishi mumkin.

Folklor an'alarining zamonaviy she'riyatdagi faoliyati intertekstual xususiyatga ham ega. Bunda folklor matni ochiq iqtibos shaklida kelmasligi mumkin. U ayrim hollarda "ikkinchi ovoz" tarzida, ya'ni ohang, obraz, sintaktik qurilish yoki an'anaviy semantik qolip orqali seziladi. Shuning uchun folklorizmni aniqlashda faqat bevosita folklor birliklarini izlash yetarli emas. Uning yashirin, strukturaviy va semantik ko'rinishlarini ham hisobga olish zarur.

Kavsar Turdiyeva ijodida folklorizmning o'ziga xosligi shundaki, an'anaviy unsurlar zamonaviy individual poetik tafakkur bilan uyg'unlashadi. Shoir folklor an'alarini aynan takrorlamaydi, balki ularni yangi kontekstga ko'chiradi va yangi ma'no bilan boyitadi. Natijada folklorizm retro-estetik bezak emas, balki badiiy mazmunni shakllantiruvchi ijodiy mexanizmga aylanadi.

Bu jihat folklor va yozma adabiyot munosabatidagi "an'ana va ijodiy yangilanish" tamoyilini ko'rsatadi. An'anaviy obraz o'zining tarixiy-semantik yadrosini saqlagan holda, zamonaviy lirik "men"ning kechinmalari bilan birlashadi. Shu sababli folklorizm shoiraning individual uslubini cheklamaydi, aksincha, uning obrazlar tizimini kengaytiradi.

Kavsar Turdiyeva she'riyatida folklorizmlar ko'p qatlamli poetik hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijasida ularni, avvalo, leksik-obrazli, janriy-intonatsion va kompozitsion ko'rinishlarga ajratish mumkinligi aniqlandi.

Leksik-obrazli folklorizmlar maqol-matal, paremiologik birliklar, xalqona iboralar va an'anaviy timsollarning yangi kontekstda qayta ma'nolanishi orqali yuzaga keladi. Janriy-intonatsion folklorizmlar esa xalq qo'shiqlariga xos parallelizm, takror, ritm va ohangdorlikning she'riy matnga singdirilishi bilan xarakterlanadi. Kompozitsion folklorizmlar takror, qaytish, motivlarning takroriy rivoji va halqasimon tuzilish kabi xususiyatlarda ko'zga tashlanadi.

Oy, suv, tuproq, urug', shamol singari arxetipik timsollar esa individual lirik kechinmani umumiy madaniy xotira bilan bog'lashga xizmat qiladi. Ular orqali shaxsiy "men" va xalqning kollektiv tajribasi o'rtasida poetik aloqa yuzaga keladi.

Umuman, Kavsar Turdiyeva ijodida folklorizm badiiy bezak vazifasini bajaruvchi ikkilamchi unsur emas. U she'rning mazmuniy, obrazli, ritmik va kompozitsion tuzilishida faol ishtirok etadigan poetik mexanizmdir. Shoir folklor an'alarini zamonaviy lirik tafakkur bilan uyg'unlashtirib, xalqning poetik xotirasini individual ijodiy tajriba bilan birlashtiradi. Shu jihatdan Kavsar Turdiyeva she'riyati zamonaviy o'zbek bolalar va umumiy o'zbek lirikasida folklor an'alarining ijodiy davomiyligini namoyon etuvchi muhim badiiy hodisalardan biri sifatida baholanishi mumkin.

Kavsar Turdiyeva she'riyatida folklorizmlarning qo'llanilishi shoiraning xalq og'zaki ijodi an'alaridan ijodiy foydalanish mahoratini namoyon etadi. She'rlarda xalqona iboralar, maqol va matallar, an'anaviy obrazlar, folklor motivlari hamda milliy tasavvurlar bilan bog'liq badiiy unsurlar o'ziga xos poetik vazifani bajaradi. Ushbu folklorizmlar she'rlarning mazmuniy va estetik ta'sirchanligini oshirib, ularga milliy ruh va xalqona ohang bag'ishlaydi. Ayniqsa, bolalar dunyoqarashi, ezgulik, do'stlik, mehr-oqibat, vatanparvarlik kabi g'oyalarni ifodalashda folklor elementlaridan samarali foydalanilgan. Natijada folklorizmlar Kavsar Turdiyeva ijodida nafaqat badiiy bezak, balki muallif g'oyasini ochib beruvchi, milliy-madaniy qadriyatlarni avloddan avlodga yetkazuvchi muhim poetik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Sarimsoqov B. Folklorshunoslikka kirish. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – 208 b.
- [2] Mirzayev T. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: O'zbekiston, 1990. – 352 b.
- [3] Propp V. Ya. Morfologiya skazki. – Moskva: Labirint, 2001. – 192 s.
- [4] Dundes A. Interpreting Folklore. – Bloomington: Indiana University Press, 1980. – 256 p.
- [5] Putilov B. N. Folklor i narodnaya kultura. – Sankt-Peterburg: Nauka, 1994. – 320 s.
- [6] Meletinskiy E. M. Poetika mifa. – Moskva: Nauka, 1995. – 407 s.